

PERCEPȚIA TRADIȚIEI LA NEAMURILE DE GABORI. CÂTEVA CONSIDERAȚII¹

Sînziana Preda*

Cuvinte cheie: gabori, romi, tradiție, identitate

Keywords: Yenish, Romani, tradition, identity

În rândul grupurilor de romi, gaborii sunt cunoscuți ca fiind unul dintre neamurile cele mai puternic atașate de tradiții, purtători ai unor valori ce transcend veacurile. Ușor recongnoscibili prin elementele de port (pălării cu boruri largi, pantaloni negri, fuste viu colorate, încălțăminte feminină cu accente de kitsch), gaborii au migrat, în ultimele decenii, spre alte zone ale țării (ei rămân concentrați în județul Mureș, iar comunități mari se regăsesc în Bihor – Oradea și Arad). Schimbările ce îi caracterizează în perioada amintită nu țin doar de deplasările rezidențiale (motivate economic, cu precădere), ci și de aspecte culturale, în special trecerea în masă la culte neoprotestante (Biserica Adventistă, penticostalism).

La acestea se adaugă presiunea transformărilor din societatea autohtonă de după 1989, cărora îndeosebi generațiile vârstnice încearcă să le facă față. Parte dintre evoluțiile de ordin socio-cultural din lumea românească în epoca democrației sunt văzute drept provocări la adresa unui mod de viață tradiționalist. Gaborii însă încearcă și astăzi – precum au procedat de-a lungul secolelor – să păstreze mijloacele de perpetuare și conservare a identității de neam, mizând pe câteva elemente.

În primul rând, este vorba despre căsătoriile angajate exclusiv înăuntrul grupului etnic propriu și la o vârstă fragedă (*id est* sub pragul majoratului). Apoi, menținerea unor raporturi de gen reglementate strict în cultura gaborilor “cu pălărie”²

* Universitatea de Vest Timișoara, Departamentul de Sociologie, b-dul. Vasile Pirvan, nr. 4, e-mail: sinziana.preda@e-uvt.ro

¹ Acknowledgement: Cercetările care au condus la aceste rezultate au primit finanțare din partea Mecanismului Financiar al Spațiului Economic European 2009–2014 prin contractul nr. 14SEE/30.06.2014.

² Un motiv de mare mândrie, de altfel: “În interpretarea unora dintre ei, tineri și școliți, ei consideră că asta este un privilegiu primit și moștenit de la Gabor Bethlem, Principele Transilvaniei, că aveau voie să poarte pălărie de postav, în condițiile în care alții, precum țărani români din Transilvania, nu aveau voie să poarte decât căciuli din blană de oaie. Aveau pălărie de

(“o marcă înregistrată”, deși gaborii nu o produc ei înșiși³). Nu în ultimul rând, distanța față de Alteritate, față de Celălalt, întruchipat de “gadge”⁴, cu care relațiile decurg conform limitelor stabilite de gabori (relații de vecinătate și de comerciale).

În cele ce urmează, vom prezenta o serie de observații pe marginea mai multor dialoguri realizate cu membri ai comunității gaborilor, în cadrul unui amplu proiect dedicat romilor.⁵ Precum toți cei chestionați în interviurile desfășurate, și gaborii au fost rugați să răspundă unui ghid de interviu complex, privind istoria romilor, aspecte de viață privată și comunitară, relațiile cu alte grupuri etnice și perspectiva asupra viitorului propriei comunități.

Discuțiile au relevat preocuparea gaborilor pentru două mari topicuri. În primul rând, discursul autoidentitar, de auto-legitimare, un discurs ce grăvește în jurul cuvântului cheie, “tradiție”. În al doilea rând, interesul deosebit privind chestiunea sensibilă a mariajelor timpurii, mai ales în relație cu noul context [din ultimele decenii], generat de preceptele credințelor neoprotestante. Vom aborda în continuare fiecare tematică în parte, oferind fragmente ilustrative din conversațiile cu diferiți interlocutori (care au acoperit toate categoriile de vârstă).

După cum precizam mai sus, modalitatea principală a gaborilor de auto-identificare are în centrul său ethos-ul, cultura grupului. Viziunea despre “cine suntem noi, gaborii” a generat în cadrul interviurilor ample excursuri privind importanța obiceiurilor, privind faptul că acestea rămân nealterate de-a lungul generațiilor și epocilor, asigurând coeziune și stabilitate comunității. Ele alcătuiesc o realitate incontestabilă, imuabilă, articulată de actori care își pun problema racordării permanente la învățămintele înaintașilor. Altfel spus, din exterior privită, existența gaborilor se conduce numai după principiile gaborilor.

Totuși, așa cum observa Martin Olivera în cercetările sale de acum un deceniu, unele inovații în stilul lor de viață și chiar în privința unor valori au devenit palpabile. Gaborii continuă să alcătuiască un univers conservator în

postav în evul mediu când totul era codificat, ierarhizat; vestimentația era un privilegiu pe care l-au primit, spun liderii lor de opinie, de la principe, pentru că făceau cazane, arme. Sunt oameni care în personalitatea lor nu au internalizat prejudecata sau stereotipul sau discriminarea în felul în care am internalizat-o eu, născut în familie de țigani de vatră, descendenți ai robilor țigani din Câmpia Valahă.” Nicolae Gheorghe, “Identitatea romani între victimizare și emancipare. Nicolae Gheorghe în dialog cu Iulius Rostaș,” în *Rom sau Țigan. Dilemele unui etnonim în spațiul românesc*, I. Horváth, L. Nastasă, eds. (Cluj-Napoca: ISPMN, 2012), 332.

³ Patrick Williams, *Prefață*, citat de Martin Olivera, *Romanes: tradiția integrării la Romii Gabori din Transilvania* (Cluj-Napoca: ISPMN, Kriterion, 2012), 19.

⁴ Cuvânt din vocabularul rom, prin care sunt reperați toți non-romii.

⁵ “The Untold Story. An Oral History of the Roma People in Romania,” desfășurat între anii 2014–2017, sub egida University of Iceland și a Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

rândul neamurilor rome (cu atât mai mult în ochii majoritarilor), însă sunt atenți la evoluțiile societății din proximitate și nu trebuie socotiți “*endemici* în societatea transilvană și românească”, dovedind o “inventivitate socioculturală [...] Căci ei nu sunt nici mai mult, nici mai puțin decât tine și decât mine, oameni integri, stăpâni pe propria lor existență”.⁶ Gaborii trăiesc *înăuntru* și privesc *în afară*, căutând mijloace spre a naviga într-o lume bulversată de schimbarea principiilor și valorilor; reușesc aceasta punându-se la adăpostul Tradiției, căci ea nu (se) înșeală niciodată. Tradiția creează spațiul de siguranță, de protecție, de confort, cadrul vital și ideal pentru existența grupului.

Cum definesc gaborii tradiția? Pentru ei există o parte văzută, tangibilă, a vestimentației, prin care se re-prezintă, prin care se recunosc unii față de alții – în primul rând, și, în plan secund, în opoziție cu alte neamuri de romi și cu non-romii. “[Noi, n.n.], Gaborii, avem tradiția noastră: bărbații cu mustață, cu pălării, femeile cu fustele și ceilalți, ceilalți n-au”.⁷

Partea mai puțin vizibilă este aceea a regulilor pe care le respectă, prin care viața privată și intra-comunitară este normată, un spațiu în care nu sunt acceptate imixtiunile. “Noi nu ne schimbăm tradițiile, nu ne schimbăm portul și femeile noastre nu-și schimbă ținuta care înseamnă și contează foarte mult ca respect pentru bărbat și pentru copii. Femeile trebuie să aibă capul acoperit și fustele să acopere picioarele, care pentru etnia noastră, repet, înseamnă respect”.⁸ Hainele nu contează cu privire la calitatea lor în sine (frumusețe/estetică, valoarea materialui), ci sunt un indiciu al sistemului axiologic al gaborilor, reflectând textura relațiilor de gen și de putere.

Deși într-o anume grilă de lectură, vestimentația constituie expresia materialității trecătoare, pentru gabori ea este puternic semnificată și semnificantă. Aceștia nu și-o închipuie altfel decât în acord cu regulile culturale proprii. “Și portu nostru’ asta a fost cum vedeți și muierile noștre așa au umblat, noi așa am umblat”.⁹ Nu pentru că o gaboriță nu ar fi capabilă să poarte fuste precum cele ale non-romilor¹⁰, ci pentru că atunci când ar proceda așa, ar pierde sensurile și recunoașterea cu care este investită în ochii familiei, prietenilor, comunității,

⁶ Olivera, *Romanes*, 25.

⁷ D. G.

⁸ Valentin Covaciu, “Interviu. Gabor Matei, zis Puia, reprezentantul gaborilor din Târgu Mureș la Ziua Internațională a Romilor,” (11 aprilie 2017), <https://www.zi-de-zi.ro/2017/04/11/interviu-gabor-matei-zis-puia-reprezentantul-gaborilor-din-targu-mures-la-ziua-internationala-romilor/>.

⁹ R. G.

¹⁰ Din observațiile de teren personale, am constatat că femeile gaborilor nu îmbracă o serie de modele vestimentare obișnuite pentru marea majoritate a persoanelor (ex.: paltoane); în locul pantofilor (cu toc) sunt preferați saboții (inclusiv în anotimpul friguros); bluzele (și în general vestimentația pentru partea superioară a corpului) sunt mai aproape cu unele purtate de *gadje*.

per ansamblu. Un gabor lipsit de portul conform ridică semne evidente semne de întrebare pentru grupul de apartenență.

“Da nici bărbatu’ până acuma, dintre gabori, cred că n-ați văzut cu pantaloni scurți, cu izmene scurte, să umblă pe stradă. Că sunteți de aicea și este – aicea îi centru’ gaborului, în Târgu Mureș, dintre județele astea. (Da.) – Și-apăi că Satu Mare sau Baia Mare sau Timișoara, Arad și Brașov¹¹, tot din centru’ județului Mureș, dintr-aicea, dintre asta, Ardealu’, așa zicem. De la Harghita, Covasna, până asta, până aicea, Ardealu’ era a gaborilor, așa de renumiți. Acuma s-a împrăștiat, că no, s-a înmulțit și apăi așa, pe orașele care...Acuma acolo-i stabilit, să...și este la ei, și mă rog”.¹² (În)depărtarea de centrul “gabor-ismului” poate constitui un factor de relaxare, pe alocuri, a unor elemente (mai puțin semnificative) din etalonul vestimentar, probabil și sub presiunea modelelor variate din centrele urbane și în circumstanțele disipării între majoritari, a slăbirii controlului care s-ar fi exercitat într-o comunitate mare și omogenă de gabori.

Atât bărbații, cât și femeile care își asumă părăsirea codului vestimentar (asemenea cazuri sunt foarte rare) riscă excluderea fizică din familie și din colectivitate. “(Femeile pot să nu își poarte rochiile?) – Nuuu! (Să umble în pantaloni?) – Asta nu, asta nu. Trebe să aibă fustă lungă. Și dacă merge la străinătate, că nu e așa roșu sau înflorită, că mai albă sau mai verde sau mai așa, da’ trebe să fie mai jos de genunchi. Mai jos. Trebe să fie. Asta e o onoare și o cinste. Și baza și tradiția. Ce să îți spui? Și în fața gaborilor mai ales, apoi asta e. Asta-i tradiția după. (Așa ați moștenit-o de la părinți, tot așa erau?) – Da, da, da, așa. Asta am moștenit străbunicii noștri din neam în neam. Asta a fost tradiția și asta rămâne. Mai ales la femei”.¹³ Prin urmare, hainele reprezintă nu numai marca identității etnice, ci, mai întâi de toate, o garanție a viețuirii în grupul de proveniență. Purtarea hainelor corespunzătoare îndeplinește o funcție constrângătoare: gaborii nu își permit abateri, întrucât excluderea comunitară i-ar plasa într-o situație gravă.

Îndeosebi în privința femeilor (caracterizate de o pregătire școlară scăzută¹⁴, de un orizont limitat – exclusiv casnic, neputând ieși prea mult în afara casei

¹¹ Interviewatul se referă la congenerii care au migrat din zona Mureșului în ultimii ani și s-au stabilit în diverse orașe din vestul țării, în special din considerente economice (producția și comerțul cu burlane și jgheaburi nemaifiind căutate, parte dintre membrii grupului s-au orientat către comerț, de pildă cu haine second hand, unii ajungând să deschidă chiar mici magazine).

¹² M. G.

¹³ M. G.

¹⁴ Nici schimbarea rezidențială nu modifică nivelul de pregătire al fetelor: un exemplu este cel tinerelor provenite din Transilvania și stabilite (căsătorite) în Timișoara, parte dintre ele fiind analfabete sau abia știind să scrie și să citească (informație de teren, 10 decembrie 2015).

și comunicând doar strictul necesar cu străini, fie gabori, fie non-romi), eliminarea din grup este egală cu dispariția. Purtarea altor tipuri de vestimentație înseamnă coduri culturale străine, ceea ce se traduce pentru gabori cu lipsa de logică, de vreme ce nu există nici o finalitate a opțiunii respective. “Nu că n-ar putea, ar putea, da’ ăstea sînt obiceiurile noastre”.¹⁵ Libertatea de a alege există – altfel spus, în teorie, dar punerea în practică este inutilă, întrucît contravine așteptărilor grupului. În acest sens, un pasaj privitor la sensul educației școlare în optica gaborilor, dar la fel de ilustrativ pentru argumentarea vestimentației specifice: “Băieții fac. Pân’ la opt-zece clase. Că n-au nevoie mai mult. Eu vă spun. Că nici așa, zice [copilul, n.n.]: ‘Da’ io doctor nu mă fac, primar nu mă fac.’ Și la meseria noastră care e, n-avem nevoie de școli”.¹⁶ Haine asemănătoare cu ale *gadge* se pot oricând achiziționa, dar nu sunt necesare, de vreme ce nu au sens pentru gabori.

Regulile de comportament se supun la acest neam unor codificări la fel de restrictive, precum se întîmplă cu portul. Relațiile dintre genuri, dintre generații, dintre copii și părinți se desfășoară în baza unor norme cu putere covârșitoare asupra existenței indivizilor. Lumea închisă a gaborilor (la fel cu cele ale cortorarilor sau căldărarilor) este construită și dominată de autoritatea paternă, masculină, articulată de figurile “bătrânilor”. De la ei pornesc liniile de neam, învățămintele și ei dețin puterea, pe care au primit-o de la bătrânii lor. “[...] Comunitatea etnică, bazată pe rudenie, este premodernă, este ierarhică, este patriarhală”.¹⁷

“Conduce bărbatu, înțelegeți? Vedeți și când merge așa, două-tri gabori, femeile [merg] mai în spate. (Așa e regula?) – Nu că e regula, da’ așa e. Nu trece în fața noastră. Și mai ales omeni de onore. Sau dacă o femeie tânără, în fața lor: la noi nu e. Sau dacă la masă mănîncă omeni bărbați să merge acolo, nu, că are și ea masă și să mănîncă, nu. La noi asta a fost și asta e. Înțelegeți? (Și fetele sunt învățate de mici obiceiurile astea?) – Da sigur. De mamă și de bunicile. Na, așa, de neam în neam. Asta e în sângele lor, trebe să știe. Numa’ onoarea și cinstea, dacă este un bărbat și știe să conducă. Noi nu dăm conducerea la o femeie. Ea să fie la mîncarea ei, la copii, să crește, să spale, să grijește casă, dacă vine cineva să face mîncare, să pună în fața lui, ospeți și să respectăm. Da’ ca pe o femeie”.¹⁸

După cum bine remarcă Iulia Hașdeu, gaborițele sunt mai rar observate¹⁹ și observabile, angrenate într-un univers la care cei veniți din afară sunt prea

¹⁵ G. R.

¹⁶ G. R.

¹⁷ Gheorghe, *Identitatea*, 335.

¹⁸ M. G.

¹⁹ “Ele apar anonim sau colectiv, ca elemente tehnice în schemele de rudenie, sau sistematic alături de copii, numite ca persoane mult mai rar decît bărbații, dar punctul de vedere masculin,

puțin admiși (admiși în limite trasate de gabori), ele însele fiind antrenate să nu fie vizibile decât în anume împrejurări, să comunice doar cu anumite prilejuri. Despre femeile gaborilor mai mult ni se relatează și mai puțin ele, în persoană, povestesc. Trebuie avut în vedere faptul că accesul *outsiderilor* în comunitate, în casele gaborilor, se face prin intermediul bărbaților, capii de familie hotărând în ce măsură consoartele pot participa.²⁰

“Bărbații: să discutăm cu oameni și cu bărbați, înțelegeți? Și la noi asta e frumos și asta e o onoare și asta e și baza. Un bărbat tânăr sau doi bărbați tineri să merge acasă, la o femeie tânără și să vorbește o oră întregi nu e frumos și e illogic, înțelegeți. Bărbatu’ să discute cu bărbați și femeii cu femeie. Că așa e frumos. Păi ce discuți cu o femeie tânără o oră, un bărbat tânăr? Și dacă – bine, că nu de prostie sau așa, da’ nu e logic. Bine, că întreabă ‘Acasă-i soțu?’ sau tata sau mama sau asta și asta, probleme, să spui la soțu’, bine. Și mai departe salut și atât. Asta e la noi. Nu? Ce să zăc. (Deci face cumva parte din tradiția dumneavoastră ca și neam.) – Păi da’ cum să nu? Păi da asta îi zăc. Asta e”²¹

Această perspectivă trebuie considerată ca atare: rolurile de gen sunt în lumea gaborilor parte a unei structuri pe care non-romii o văd ca fiind rigidă; ea însă corespunde și reflectă metabolismul și necesitățile comunității. Legăturile între categoriile de gen și vârstă s-au statornicit din timpuri imemorabile și nu există un motiv pentru care să fie schimbate. Segregarea ocupațională și cea interacțională sunt motivate de tradiție, dar chiar făcând abstracție de acest termen (pe care interlocutorii noștri nu îl explică, dar îl exemplifică), gaborii cred că “așa e frumos”. “(Femeile și bărbații mănâncă la aceeași masă?) – Acuma și femeile mănâncă cu noi. Sau dacă sîntem mai aparte, bărbații mîncăm la masa asta, femeile mănâncă dincolo. (Dar nu-i o regulă) – Nu-i o regulă. Nu-i. Da când suntem mai mulți bărbați, bărbații mîncăm separat pe la o masă și femeile separat. Așa e frumos, no. Că îi tradiție, că nu-i tradiție, dar eu zic că așa îi mult mai frumos. (Că fiecare are poveștile lui.) – Da’ nu? Mai mîncă. Sunt la masă cu cineva, mai discut cu el. Vorbim câte ceva, nu? Dar dacă e acolo nevasta prietenului meu, cu ea poate să vorbesc. Sau ea cu mine? (N-aveți ce discuta cu ea.) – Sigur că nu. (Da.) – Nu-i așa?”²² Acest “frumos” ar echivala cu “așa este potrivit pentru noi”. Inegalitatea de gen sesizată de gadge constituie o normalitate nu numai pentru gabori, ci și pentru alte subgrupuri ale mării

preeminent, este în mod inconștient neutralizat și universalizat.” Iulia Hașdeu, “Prefață la ediția în limba română,” în Olivera, *Romanes*, 16.

²⁰ Experiența din teren confirmă această realitate. Interlocutorii gabori au fost în principal bărbații.

²¹ M. G.

²² Ș. B.

familiei rom.²³ Faptul că viața bărbaților și a femeilor în colectivitățile conservatoare se desfășoară, cu rare excepții, separat (cei dintâi lucrând sau fiind cu un anturaj exclusiv masculin, iar mamele – cu fetele și, în genere, copiii mici – ocupându-se de gospodărie și petrecând în compania prietenelor), este considerat o normalitate; cu siguranță ea se va menține, atâta vreme cât acești romi vor dori ca fiecare categorie de vârstă și gen să urmeze rolurile care le sunt prescrise prin Tradiție.

Un alt aspect al raporturilor în comunitate, de această dată construite între copii și maturi (alături de aceștia din urmă, bătrânii), se referă la chestiunea disputată a căsătoriilor între minori. Controversa înseamnă, de fapt, un atribut de dată recentă al mariajelor minorilor romi, datorat non-romilor.²⁴ După 1989, subiectul a fost pus pe tapet, prin intermediul mass media, deși subiectul nu constituia o noutate. Percepția *gadge* insistă asupra vârstei mirilor, asupra faptului că minorii nasc minori și că partenerii nu sunt maturi, nici fizic, nici psihic. Gaborii au conceput aceste căsătorii drept o adevărată instituție, de care depinde însăși existența grupului lor, investită cu atribute de perpetuare, dar și cu puternice rațiuni economice. “Or, les mariages sont idéalement le moyen de perpétuation de la lignée (officiellement en ligne agnatique, on l’a vu), mais ils sont aussi, et surtout, un lieu d’alliance entre deux parties, qui ont chacune besoin l’une de l’autre, *hic et nunc*”.²⁵ Uniunile matrimoniale reflectă jocuri complicate de poziții sociale și economice ale celor angrenați în proiectarea unui viitor cuplu. Prezervarea valorilor morale constituie de asemeni o explicație a căsătoriilor:

“(De ce e important să îi țineti așa de aproape pe copii?) – Important este să-i ținem mai aproape fiindcă, vă spun: multe lucruri sînt în lume. Și destrămările ăstea mari. De exemplu căsătoresc copilul la cînșpe-șaișpe ani, să mă

²³ “I. R.: Lumea romilor este ierarhizată și mulți încearcă să o schimbe prin mijloace democratice; acesta e un alt paradox! N.G.: Nu există egalitate între persoanele construite în lumea romilor (cei din ‘neamuri’, romii de ‘clan’, sau vitse, lumea bazată pe relații de rudenie): între bărbați și femei, între bătrâni și tineri, între copii, pe de o parte și adulții însurați/femeile măritate, între bogat și sărac, între o persoană ‘curată’ (în sens simbolic, comportamental) și una ‘șpurcată’, *Marime*; deci, în înțelegerea, în opinia mea, lumea romilor ‘tradiționali’ e o lume coerent ierarhizată.” Gheorghe, *Identitatea*, 323.

²⁴ Vârsta scăzută a partenerilor de căsătorie în cazul nu doar al gaborilor, ci la cortorari sau căldărari, constituie un motiv de depreciere, în ochii non-romilor. De remarcat că într-un trecut nu prea îndepărtat (începutul secolului trecut), mulți *gadge* au dat dovadă de un comportament marital relativ asemănător. Cu precădere în mediul rural, indiferent de etnie, fetele – evaluate prin prisma valorii lor în economia familiilor în care urmau să intre/pe care aveau să le constituie, începeau să fie educate, tocmai în acest spirit, de mici.

²⁵ Martin Olivera, *Romanès ou l’intégration traditionnelle des Gabori de Transylvanie*, PhD Thesis (Université Paris X, 2007), 12.

înțelegeți, să nu înceapă la o desfrânare”.²⁶ Mai mult decât *gadge*, gaborii socotesc adolescența o vârstă critică, iar în ultimele decenii, invazia diverselor modele culturale, cât și predominanța canalelor de comunicare fac dificile eforturile lor de a controla evoluția tinerilor din comunitate. “Că dacă încep la desfrânare, cum se întâmplă în lume: copilu’, deja la cînșpe-șaișpe ani, de la școală începe prostiile. Începe multe lucruri care nu pot să le discutăm așa, pe larg. Începe orice lucru, care nu este potrivit încă pentru un băiat. Anturajul, discotecile, să întâmplă violuri, furturi, chiar și uciderile, lucrurile ăstea. Și la fete, la fel se-ntâmplă. Că am văzut. Se vede și la televizor, se aude și la ziar, se publică acuma și pe Facebook, se vede toate prostiile, toate minunile, lucrurile astea. Noi îi ținem aproape, că dacă îi ținem aproape și îi supraveghiem tot timpul și sînt în apropierea noastră, nu se-ntâmplă cazuri din ălea. La noi se-ntâmplă unu la sută. Să mai întâmplă, nu? Nu putem spune că sîntem ușă de biserică. Nu”.²⁷ Tradiția impune promovarea purității de neam și împiedicarea relațiilor nepotrivite cu mentalitatea gaborilor, obiective și sarcini pe care le asumă și de care bătrânii și părinții se îngrijesc.

Căsătoriile în universul gaborilor reprezintă, nu mai puțin important, expresia mândriei de neam. Heteroidențificați și, mai ales, autoidentificându-se ca fiind “romii romi”²⁸, gaborii urmăresc în cadrul acestei paradigme să se mențină la standardele unui imperativ implicit în dinamica relațiilor sociale, anume “*rajkane the patjivale* (nobili și respectabili) romi”.²⁹ Noblețea pe care o reclamă și o afișează vine dintr-o tradiție imemorială, articulată, peste generații, de trecerea dintr-un neam prestigios într-un altul, evaluat similar. Mobilitatea aceasta se realizează prin uniunile maritale, fiecare familie (care se consideră de “neam bun”) având aspirația de a se înrudi tot cu un “neam bun”. O partidă convenabilă nu apare la tot pasul, astfel că năzuința de a se păstra la nivelul elitei necesită pregătire din vreme, adică – în majoritatea cazurilor – mulți ani înainte ca actorii principali (copiii din cele două neamuri) să ajungă la vârsta adolescenței.

– Apăi căsătoriile știți cum se fac? Căsătoria – oricum, când se căsătorește legitim – numai la 18 ani. Înainte de aia, nu se căsătorește. Dar noi, gaborii cu pălărie, căsătorim copiii noștri, da’ îi merge cuvântul părinților, nu a copiilor. Dacă vreau să însor pe fiu-meu și are 14–15 ani și e o fetiță frumoasă, la un gabor din ăsta, da’ îi năcăjit, bețiv sau bagabont sau cerșetor, și iubește pe fata aia, și dacă ia pe fata aia, ce iasă din fiu-meu? Tot așa, ca socrii”.³⁰ Fragmentul pune în evidență grija părinților gabori nu pentru calitățile, virtuțile viito-

²⁶ G. R.

²⁷ G. R.

²⁸ Olivera, *Romanes*, 47.

²⁹ Ibid., 157.

³⁰ Ș. B.

rului partener al propriei odrasle, ci pentru apartenența norei/ginerelui la o familie respectabilă și, foarte dezirabil, înstărită. Odată identificați partenerii (de ambele părți), cel mai important aspect ține de consensul la care cuscrii ajung. Ei sunt cei care stabilesc aspectele financiare ale uniunii proiectate a se realiza. Viitorii miri sunt doar niște copii, ce urmează să crească, să se formeze sub ochiul vigilent al părinților care îi vor lua în grijă.³¹

“– Io, dacă vreau să însor pe fiu-meo, îl bag într-o familie bună, nobilă, să nu fie săracă. Să nu fie năcăjit copilu’ meu, sau fata mea, unde o mărit eu. Să aibă tot ce-i trebuie în casă. Să aibă mâncare, să aibă bani, să aibă casă, să aibă unde-și pune capu’. Io de exemplu, uite, am însurat pe fiu-meo. La 14 ani, acuma are 27 de ani. Și are fată de 11 ani. Și nora mea și cu fiu-meo îi tot sub comanda lui Dumnezeu și comanda mea. Acuma dacă i-aș spune să se despartă de nevastă-sa – că nu-i ascultătoare sau nu-i supusă nouă sau nu face trebe sau vrea să știe mai mult ca mine sau să face șmecherii cu mine – imediat aș zice, Ștefane: ori de ea te desparți, ori de mine. Ar trebui să asculte de cuvântu’ meu [lovește cu palma]. Adică cuvântul părinților trebuie respectat. Și în Biblie scrie. Că dacă îți respecti părinții, ți se lungește zilele. Așa scrie Biblia. Nu te uita că îi bătrân tata sau socru’. Cât de cât trebe respectat și trebuie întreținut, ca părinții. Că pân’ la urmă, dacă ne gândim, ei ne-au dat viață, ei ne-au dat putere, ei ne-au ridicat, ei au făcut bărbați din noi și acuma noi să ne batem joc de ei. Ce zâci? N-ar fi păcat față de Dumnezeu? Ar fi dezastru”.³²

Autoritatea (unul dintre fundamentele culturii rome) părinților este evidentă: în jurul ei se edifică constructul familial al tinerilor, sprijiniți material și moral, până la momentul în care singuri vor avea capacitatea de a se descurca. Puterea, dominanța părinților a rămas incontestabilă până nu demult, mai precis până la convertirea a numeroși gabori la cultul adventist.³³ În mod remarcabil, pentru prima dată în istoria grupului etnic, o instanță (mai mult, provenită din afara comunității) a ridicat problema mariajelor timpurii. O normalitate pentru gabori a devenit problematică pentru ei și pentru cei ce au sesizat-o. Cuvântul pastorilor a produs un grad de conștientizare între gabori, cu privire la necesitatea realizării de căsătorii cu parteneri majori (cel puțin unul dintre ei), în genere, cu parteneri mai pregătiți pentru pasul capital asumat.

Desigur, schimbarea provocată de amestecul adventismului într-un spațiu atât de tradiționalist precum al mariajelor cu minori rămâne surprinzătoare. Ea poate avea drept explicație receptarea doctrinei cultului în rândul unor romi odinioară lipsiți de tangență cu bisericile tradiționale (Biserica Ortodoxă,

³¹ În unele cazuri, ginerele vine să locuiască în casa socrilor săi.

³² Ș. B.

³³ Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea a început din prin anii '60 să câștige adepți în rândul gaborilor – B.Q.

Biserica Catolică, culte reformate) în care s-au născut, dar pe care nu le frecventau (nici înainte, nici după Revoluție). În ochii gaborilor, adventismul “este o religie mai rațională și are un caracter intelectual față de comunitățile religioase pentecostale răspândite în cazul altor comunități de romi”.³⁴ Aderarea la preceptele neoprotestante a introdus, de fapt, o perspectivă non-roma în optica gaborilor, îndeosebi privind căsătorirea copiilor. Practic, gaborii s-au văzut confrunțați cu o impunere, mai mult sau mai puțin explicită, asupra unor decizii care le-au aparținut în întregime, dintotdeauna.

“(La Dvs. în comunitate, căsătoriile cum se fac?) – Îi rău. Îi rău, că după regulile de adventist, fata trebuie să fie trecută de 16 ani și băiatu’ de 18 ani. Da’ băieții noștri, oamenii noștri contează, că la omu’ ăsta-i nația, de-a noastră. Are o fată și am un băiat. Zice: ‘Noi să facem cuscri.’ Cu bună înțelegere, cu acordul părinților. Că așteptăm timpu’ ăsta [să crească copiii mai mari, n. n.]. Și la urmă nu mai așteaptă. Și atunci – bine că pastoru’ ie la evidență și spune: ‘12 luni n-ai voie la amvon, n-ai voie la biserică, nimic. Poți să vii la Biserică, să ocupe un loc, să ascultă, da’ nu poți să faci nici un servici [religios, n. n.], nici nimic.’ Și acuma cam nu știu ce o fi, că a fost vorba acuma, că a venit pastoru’ nostru, a venit, că de la conferință – președintele de conferință [conferințe ale gaborilor adventiști, n. n.] și zăce ‘Îi, îi rău. Noi asta nu mai pot să lăsăm așa. [...]’³⁵ Părinții se găsesc prinși între credință și tradiție: dacă admit ca fetele să ajungă la “14 ani, la 15 ani și băieții la 15–16 ani” (la recomandarea pastorilor), intervine teama de a pierde un cuscru de neam bun. “No, că îi frică. Că dacă se duce la altu’ [alt cuscru, n. n.], gata. Și să nu pierd pe omu’ meu și pe cu cine sînt bine, să nu pierd. [...] Nu știu că unde ajungem, nu știu ce o fi”³⁶

Se observă, așadar, că spațiul cultural al gaborilor a fost impactat de comandamentele etice ale noii spiritualități la care comunitatea a subscris în majoritate. Cei ce hotărăsc destinele tinerilor se găsesc într-o poziție dilematică, încercând să negocieze pe terenul familiei și al Tradiției, deși pentru gabori Tradiția nu se comentează, ci se respectă. Este cu atât mai dificil, cu cât pentru gabori, familia reprezintă teritoriul de maximă manifestare a ethosului, iar orice alterare a ei reverberează, se reproduce la nivelul colectivității. *Due to the system of cultural kinship (phralipe), a family is the community and vice versa, which is why the term ‘community family’ is used.*³⁷

Tradiția este componenta fundamentală a universului gaborilor, căci ea

³⁴ Tünde Lőrinczi, *Cercetarea comunităților religioase din Crișeni, județul Harghita. Transformarea relațiilor etnice țigano – maghiare din perspectiva apartenențelor religioase*, Teză de doctorat (rezumat), (Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, 2012), 8.

³⁵ R. G.

³⁶ R. G.

³⁷ Delia Mădălina Grigore, “Family and Health in the Traditional Rromani Culture,” în

îl certifică și îi asigură continuitatea. Păstrarea, practica obiceiurilor străbune s-a dovedit (și funcționează actualmente drept) model de succes pentru toate comunitățile rome caracterizate de gadge “închise”, “conservatoare”. Unele valori contemporane pot fi remarcate sporadic în segmente non-capitale ale existenței gaborilor. Relația cu noul, în genere însă, cu ceea ce gaborii definesc “modernitate”, stârnește susceptibilități atunci când pătrunde în teritoriul controlat de Tradiție. Sumarizând, discursul gaborilor este mereu axat pe însemnătatea capitală a Tradiției și permanenta ei actualizare. Comunitatea este însăși tradiția (și viceversa), iar în afara obiceiurilor, cea dintâi își pierde consistența, legitimitatea, ființa.

Listă intervievați:

Ș. B., bărbat, interviu realizat de Lavinia Costea, 2 iulie 2015, Crăciunești, Mureș, arhiva Institutului de Istorie Orală, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (în continuare, arhiva AIIO).

D. G., bărbat, interviu realizat de Ionela Bogdan, Diana Nistor, 8 iulie 2015, Ceuășu de Cîmpie, Mureș, AIIO.

M. G., bărbat, interviu realizat de Diana Nistor, 3 iulie 2015, Budiu Mic, Mureș, AIIO.

R. G., bărbat, interviu realizat de Ionela Bogdan, Lavinia Costea, 2 iulie 2015, Crăciunești, Mureș, AIIO.

G. R., bărbat, interviu realizat de Ionela Bogdan, 7 iulie 2015, Tg. Mureș, Mureș, AIIO.

B. Q., bărbat, interviu realizat de Ionela Bogdan, 8 iulie 2015, Ceuășu de Cîmpie, Mureș, AIIO.

ON PERCEPTION OF TRADITIONS IN THE CASE OF YENISH. SOME NOTES

Abstract

The present work draws some lines concerning the vision the Yenish Romani have on the concept of Tradition, as an ensemble of imprescriptible behaviours that ensured and still do an unaltered existence, since time immemorial, according to the ancestors' principles. Tradition is not in the case of Yenish a passive patrimonialization of material and spiritual cultural elements, but a set of active and articulated practices to normalize the rapports between age and gender categories. Within a world exclusively directed toward future and individualism, the Yenish's values speak about past and collectivity, about tradition and the reference points it can offer, living and living-together models, and solutions in managing the various problems the community metabolism can generate.